

ספר גבולות השדה

ארץ ישראל לגבולותיה

דיני מצוות הארץ
בגבולות ארץ ישראל השונים

קונטרס גבולות ארץ ישראל

דיון ומו"מ הלכתי על הגבולות השונים
של ארץ ישראל, עולי מצרים, עולי בבל, ועבר הירדן
והצעתנו לצייר את הגבולות הלכה למעשה
על פי שיטת רבנו הרמב"ם בהלכות ובתשובות

עם מפה מעודכנת כפי המצטייר
מדעת רבינו הרמב"ם כפי הנלענ"ד ממה שהנני היי"ת

חיברתיו בהמלת ה' עלי
שניאור ז. בלאאמו"ר הרה"ג ישראל שליט"א רוזנ

רב אזורי במועצה אזורית גזר
וראש המכון למצוות התלויות בארץ
ומה"ס "קצירת השדה" "שביתת השדה"
"הלקת השדה" "תולעת שני" ועוד

בהוצאת

שנת מעשר עני - תשע"ד

הספר נערך בסיוע והשתתפות
צוות המחלקה התורנית של
"המכון למצוות התלויות בארץ"

הספר יו"ל בסיוע משרד התרבות - מינהל התרבות

כל הזכויות שמורות

המכון למצוות התלויות בארץ

מושב בית עוזיאל ד.ג. שמשון מיקוד 99794

טלפון: 08-92-14829 פקס: 08-9207911

דוא"ל: macon1@bezeqint.net

עימוד ועיצוב:

"יהודה הפקות"

03-6187365

תוכן העניינים

אינדקס קצר ורשימת ישובים לפי סדר א-ב בסוף הספר

בשער הספר 1

הלכות פסוקות

דיני ערלה בגבולות השונים	יא	פרק א
דיני שביעית בגבולות השונים.....	כד	פרק ב
דיני תרומות ומעשרות בגבולות השונים	מט	פרק ג
דיני הפרשת חלה בגבולות השונים.....	סח	פרק ד
דיני כלאים בגבולות השונים.....	פ	פרק ה
דיני מתנות עניים בגבולות השונים	פד	פרק ו
דיני חדש בגבולות השונים.....	צז	פרק ז
דיני מצות יישוב ארץ ישראל בגבולות השונים	קו	פרק ח

קונטרס גבולות ארץ ישראל

המותר והאסור בגבולות עולי מצרים לענין שביעית.....	קיז	סימן א
הגבול הדרומי מזרחי.....	קכא	סימן ב
גבול דרום - פאת דרום	קלה	סימן ג
הגבול הדרומי מערבי.....	קמח	סימן ד
הגבול המערבי, והמערבי צפוני.....	קסז	סימן ה
פאת צפון, והגבול הצפוני מזרחי.....	קעא	סימן ו
גבולות עבר הירדן ודין היבול הגדל שם.....	קעג	סימן ז
הימים והנהרות המקיפים את ארץ ישראל.....	קפו	סימן ח
מקומות שלא כבשום או שהתירום.....	קפח	סימן ט
ביאור שתי סוגיות תלמודיות אודות גבולות אר"י.....	קצב	סימן י

◆ גמרא מגילה על טבריה היושבת בטיבורה של ארץ ישראל
◆ ברייתא דמס' מכות על המרחק בין ערי המקלט

סיכום הדינים העולים להלכה ולמעשה.....	קצו	סימן יא
---------------------------------------	-----	---------

אינדקס מקוצר ורשימת ישובים לפי סדר א-ב.....	רז	
---	----	--

מפת ארץ ישראל לגבולותיה כפי העולה מסיכום התשובה דלעיל.....	רטו	נספח
--	-----	------

שמעו והאזינו, אוי לנו ולבנינו על כי ניטל מגיננו, הוא אשר בצילו חיינו לולי הוא הגן בעדינו, כסדום ועמורה דמינו ועתה ליתומים היינו, ומי ינחמנו מאבלנו

ספר זה, יו"ל בהוצאת המכון, שמאז היווסדו עמד תחת נשיאותו של מרן הראש"ל ראש ונשיא החכמים בא"י ובעולם כולו, רבינו **עובדיה יוסף** זצוק"ל, ולראשונה יוצא ספר לאור ללא הסכמת מרן זצ"ל המעטרו בראשו, ולא נותר בידינו אלא להתנחם, באמרותיו אותם הביע. בדעותיו אותם חיווה. במאמריו שלעם ישראל האיר. ובפירסומיו אותם חזה.

על ספר זה העוסק בגבולות ארץ ישראל, שניים זו שמענו, מפי קודשו זצ"ל בעיני הגבולות:

א. מקום העיר רמלה, וכל סביבותיה - (מלבד בית גוברין וכפר לודים) נמצא בתחום כיבוש עולי בבל. וחייבים להפריש מהגידולים שגדלים שם תרומות ומעשרות עם ברכה. וכשהבאתי הדברים לפני מרן הראש"ל זצ"ל ביום ו' ר"ח סיון התשנ"ז הסכים איתי להלכה שכך צריך לנהוג שם.

ב. אילת וסביבתה הקרובה הורה לנו מרן הראש"ל שליט"א שאיזור זה הוא כחול"ל גמור לענין מצוות התלויות בארץ, וכשתיארתי לפניו את היישובים הנמצאים לכאורה בוודאות באיזור אילת שאין בהם דיני שביעית, מפני שדינם כחול"ל [והם היישובים: קטורה, גרופית, יטבתה, סמר, אליפז, חבל אילות, אילת] וגם הראיתי לו את המפה שציירתי אליבא דדעת רבינו הרמב"ם [שנחל פארן הוא קצה הגבול], ולסיכום הדברים אמר לי מרן זצ"ל שהוא מסכים עם הדברים הלכה למעשה [יום ו ערש"ק פר ראה].

יהי רצון וכשם שבחיינו הטהורים, תמיד עורר רחמים וכאב את כאב עמו ישראל באהבה, כך גם כעת לאחר הסתלקותו, יעמוד לפני כסא הכבוד ויעתיר תחינה ובקשה לפני בורא עולם את משיח צדקנו, ונזכה לתחיית המתים בו יעמדו הצדיקים במלבושיהם, ונזכה לשוב ולראות עין בעין את אבות אומתנו הקדושה, ואת גאוניה וחכמיה, ואת מרן הרב זצוק"ל בתוכם בתפארתו ברוב הודו והדרו אמן.

מיזמור לתורה

ברינה ארנן. בשיר אשורר. ובניגון אנגן
כי לי נאה ולי יאה, לברך ולהודות להורי היקרים,
שבכל השבילים עליהם פסעתי, הם אלו שלקחוני בבטחה,
אל הדרך העולה בית אל,
וכל שלי, שלהם הוא.

יהי רצון שזכות לימוד התורה היוצא מספרי זה, ומשאר
הספרים שכתבנו בס"ד יעמוד למרת אימי מרגלית בת איזה
שתחי' אשת חבר למו"א הרה"ג ישראל רווח שליט"א ובת
לאותו צדיק הרה"צ רבי מסעוד ריוח זצ"ל. ויהי רצון שזכות
תורתנו הקדושה תעמוד לה לרפואתה השלימה, ויחזירה
הקב"ה לאיתנה, ותאריך ימים בבריאות, בטוב ובנעימים, עד
כי יבוא שילה. ותרווה יחד עם מו"א שליט"א נחת של תורה
וקדושה מכל יוצ"ה, ויזכו לראות בשמחתם מתוך בריות
גופא ונהורא מעליא.

הנה ברך לקחתי, וברך ולא אשיבנה, אל מעלת מו"ח
הר' אליהו בן רחל נר"ו, משכים ומעריב לתורה ותפילה,
מוקיר רבנן ותלמידיהון, יהי רצון שישלח לו הקב"ה רפואה
שלימה, וישיבהו לאיתנו כבראשונה, ויזכה ויראה את כל
זרעו, זרע ברך ה', הולכים בדרך התורה והמצוות, ויזכה עם
מרת חמותי שתחי', לראות בשמחתם בבריאות הגוף והנפש,
עד ביאת גואל צדק, ועד בכלל.

בשער הספר

דוד המע"ה כתב בתהילים (קד, ט) "גבול שמת בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ", והביאור הוא כפי שביארו מפרשי התנ"ך, שהגבול הוא החול שהקב"ה ברחמיו וברוב חסדיו שמו כגבול סביב המים, שלא יעלו שוב כבתחילה קודם בריאת העולם ויכסו את היבשה. אמנם כאשר עסקתי בביאור גבולות הארץ, חשבתי לבאר שכל עוד ואין גבול ברור, הארץ מכוסה, כלומר ארץ ישראל נסתרת מעינינו ואין יודע מהיכן תחילתה ומהיכן סופה, ולכן "גבול שמת" יש לצייר את הגבול כדי שלא "תכוסה" הארץ, כלומר לא נדע את גבולות ארצנו כדי לידע את המיקום שנוהגים שם מצוותיה.

העיסוק בגבולות הארץ, זו משימה קשה ביותר, שיש בה צורך בזהירות מירבית, כאשר יש לחוש ולהיזהר לבל נוציא חלילה פיסה מאדמת ארץ ישראל ממעלת קדושתה האמיתית והראויה, ועוד, שבסוגיא זו עסקו גאוני עולם ראשונים ואחרונים, ומהם שתרו בארץ ברגליהם חודשים ושנים. ועל כן אני הקטן שנדמה לפנייהם כננס בפני ענק, מה עוד באפשרותי להוסיף, אלא שבשנת תשנ"ז כאשר קיבלנו כמה שאלות מענייני הגבולות, נכנסתי אל הקודש פנימה אל מרן הראש"ל הגרע"י זצ"ל, שעודדני וחיזק את ידי מאד, לענות על אותם שאלות, ואף זכיתי שחתם בכ"ק על התשובות, והסכים עימי הלכה למעשה בכמה עניינים על גבולות הארץ. והתשובות נתפרסמו בקונטרס מיוחד על גבולות ארץ ישראל בסוף שו"ת חלקת השדה חלק שני. והנה עתה לקראת שנת השמיטה תשע"ה הבעל"ט, נתבקשתי שוב לחוות את דעתי הענייה לכמה מרבני ישראל היושבים על משמר הכשרות, מתוך מטרה להרחיב ככל האפשר על הגבול הדרומי של ארץ ישראל, כאשר מטרתם חלוקה היא לשניים, גם לברר מקורות אספקה לתוצרת שתגיע לעסקים שהם ברמת כשרות מהדרין, וגם אם יש מקומות בארץ ישראל שידועים שלא נכבשו ע"י עולי בבל, ושם כידוע לא גזרו גזירת ספיחין, ובכך יהיה באפשרותם לשדרג את הכשרות המקומית שלהם בשנת השמיטה.

ואמנם ידע ידעתי את גודל המשימה, אלא שאינני אלא תולה עצמי בדעתם של אחרים, ובמקום שמצאתי מי מהפוסקים שכתב הלכה למעשה דין מסוים בענין זה, הבאתי את דבריו, והשתדלתי לבארם כיצד כוונתו הלכה למעשה. ובעיקר המשימה העיקרית שעמדה לפני בכל התשובות אודות הגבולות, הם לבאר את דברי רבינו הרמב"ם ז"ל, ובע"ה ובס"ד טרחנו רבות וכבר כמה שנים, לנסות להבין את דבריו הקדושים ואת לשון הזהב שלו, היאך לפורטם הלכה למעשה בכל אחד מנקודות הגבול. ויודע אני שיש הסוברים שכיון ולשון הרמב"ם לא ברור על כן נמנעו מלהכריע כדבריו ונטו קו לדיעות אחרות, ויש שהגדילו לעשות ותלו שיש ט"ס בדבריו, או טעויות של המתרגמים ועוד. אולם לענ"ד דבריו הם הברורים והמדויקים להפליא, וניכרת בכל עוצמתה חוכמתו של רבינו הרמב"ם

והדיוקים הנפלאים בדבריו בהכירו את כל חבלי הארץ ברמות דיוקים נפלאים, ולענ"ד לאחר שבס"ד הבנו את כל דבריו, הרי שכל דבר מדבריו עומד במקומו והוא חשוב וברור, עד אשר מצטיירת המפה כולה. ואה"נ אני יודע את דעתם של החולקים, ואף לאחר שהתחילו לפרסם מתוך התשובה, קיבלתי מכתבים מלאים תוכן ועל חלק מהדברים הסכמות ועל חלק מהם חלקו ולא הסכימו, אולם לענ"ד עיקר טענותיהם מפני שלא ס"ל כדעת הרמב"ם ז"ל, אולם כאמור לענ"ד דעת הרמב"ם ברורה, ועליה מבוססים כל ההכרעות שכתבנו בס"ד בספרנו זה, ובמפה שהו"ל בס"ד.

והנה כאמור הכתוב בספר הזה מתווסף על המאמרים הקודמים שכתבתי על סוגיות אלו לפני שנים רבות בשנת תשנ"ז – תשנ"ח, והתפרסמו בספרי שו"ת חלקת השדה כרך שני בקונטרס שלם על גבולות הארץ. והרוצה לעמוד על מקורות הדברים, יעי' שם בתשובות המלאות, ובדברים ששבת וניחמתי או הוספתי ביאור נוסף, ציינתי לדבריהם כאן בספר זה, וביארתי יותר במפורט.

וקודם שכתבתי לדון על גבולות הארץ הלכה למעשה, כתבתי בתמצית, את דיני מצוות הארץ בגבולות הארץ השונים, וכן את מעלת ישיבת ארץ ישראל, בגבולות השונים, ועיקר ההלכות נלקחו כל דין מהספר השייך לו, או ממאמרים אחרים, וכתבתי המקור לכל דין ונדון, והרוצה לעי' במקורות הדין, יעי' כל דין בספר השייך לו.

ובעת נעילת שער, אשא כפי לאל נורא עלילה, ואמלא את פי שירה ותהילה, שהביאני עד הלום, שהצלחנו בס"ד להו"ל את המפה כפי הנלענ"ד על גבולות הארץ שהייתה מונחת בקרן זוית מעל עשור ומחצה שנים, ועיני ליה נשואות, שיצילני משגיאות, ויראנו מתורתנו נפלאות, ונזכה להוציא את כל חידושי התורות, השייכים לנפשות, הרוחות והנשמות, בהויות ובקושיות, ובשאר מיני חכמות, והכל מתוך נחת וקלות, שמחה ובריאות, אחווה ורעות, אמון.

ספר זה ככל יתר הספרים שזיכני הי"ת להוציא לאור עולם, יוצא במסגרת האכסניה המפוארת "המכון למצוות התלויות בארץ", שמיום היוסדו נמצא תחת נשיאותו של מרן הראש"ל הגאון רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל, שזה לנו הספר הראשון שאותו אנו מוציאים לאחר ששבת ממוש ליבנו, והוא עלה בסערה השמימה, והותירנו המומים ויתומים ללא משען וללא סומך, ולולי כל מה שעודדני כל העת לעלות על הכתב, לא היה ביכולתי לסיים ולו מאמר אחד וק"ו להכריע בענינים הלכתיים, מי יתן לנו תמורתו, ויהי"ר שנזכה בקרוב ממש ובב"א, לקבל פני משיח צדקנו, ונזכה שוב לראות את מרן הרב עין בעין, וישיב השמחה והששון אל ליבותינו. זכינו גם לקבל את הדרכתו של מורה דרכו של המכון מו"ר הראש"ל הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א שמפנה את זמנו היקר מאד על מנת לענות לשאלותינו ולהדריכנו בדרך הנכונה והראויה. יהי"ר שה' יאריך ימיו מתוך שובה ונחת, וימשיך ללמד ולהדריך את עם ישראל תורה ודעת עד ביאת גואל ועד בכלל.

ומזמור לתודה אזמר, לחברי המכון למצוות התלויות בארץ, שבמשך שנים רבות טרחו וטורחים כל העת על מנת להגיע לחקר האמת בכל דבר ובכל תחום, ומאז ומתמיד הם העומדים בראש, כדי לעזור ולסייע להו"ל את הספרים שחנני השי"ת, ואף מסייעים בעדי בכל הנוגע למעשה, כדי שלא נטעה חלילה בהלכה או בידיעה, וגם בעניני ספר זה סייעו בידינו בכל הנדרש, ובפרט לידידי וחביבי הרב יהודה יזדי שליט"א, שלא חסך כל מאמץ כדי שהסוירים שנדרשו יצאו לפועל על הצד הטוב ביותר, יבורכו כולם מן שמיא, והי"ת ישמרם ומכל צער ונזק יצילם, וישיב להם כגמולם הטוב, וימלא משאלות לבם לטובה ולברכה. ועמם שאר רבני וחברי המכון שהשתדלו לסייע ככל האפשר כיד ה' הטובה עליהם, יזכרם ה' לטובה ולברכה.

ולי נאה לברך ולהודות להורי היקרים שליט"א, על אשר הדריכוני ומסייעים בידי עצה ותבונה בגשמיות וברוחניות עד היום הזה, יהי רצון שיאריכו ימים ושנים טובים ובראים ויזכו לרוות נחת יהודית מכל יוצאי חלציהם. ואחריהם בקודש למו"ח ורעייתו, שיחיו ויזכו לרוות נחת מכל יוצ"ח מתוך בריאות איתנה גו"נ. ואחריהם בניגון אפצח ובשיר ארנן, מזמור תודה אנגן ותודה והוקרה אתן, לנוות ביתי רחל תחי', על עזרתה וסיועה בכל עת ובכל זמן, בכל העניינים הן הרוחניים והן הגשמיים ואף נוטלת על שכמה הרבה מעול הציבור. יהי"ר שנזכה לראות רוב נחת יהודית מילדינו ומנכדינו שיחיו ונזכה לראותם ת"ח ויראי השם, הולכים בדרך ה'. ונזכה לראות בשמחתם מתוך בריאות גו"נ, ולא תמוש התורה מזרעינו ומזרע זרעינו עד עולם, אמן.

בברכת התורה המחבר

הלכות פסוקות

מצוות התלויות בארץ

בגבולות השונים

עולי בבל, עולי מצרים,

עבר הירדן, סוריא וחז"ל

פרק א

דיני ערלה בגבולות השונים

א. מן התורה נוהגת ערלה בארץ ישראל גם בזמן הזה שאין רוב בני ישראל יושבים בארץ. ויש חולקים וסוברים שבזמן הזה שאין רוב יושבי הארץ עליה אינה נוהגת מן התורה, אלא דינה כחו"ל שאיסורה משום הלכה למשה מסיני. והעיקר להלכה כדיעה ראשונה¹.

ב. גם בחוץ לארץ נוהגים דיני ערלה, אולם חיובה [גם בזמן הבית] הוא משום "הלכה למשה מסיני", ולא מן התורה. משום כך האוכל כזית ערלה בחו"ל אינו לוקה אלא מכת מרדות מדברי חכמים. וכן לגבי דינים נוספים דיני פירות חו"ל דינם שונה מדיני פירות ארץ ישראל, וכפי שיתבאר להלן².

2. הגמ' בקידושין (דף לח ע"א) מביאה מחלוקת בדין ערלה בחו"ל, כאשר לדעת רשב"י ערלה נוהגת מן התורה בחו"ל מק"ו מאיסור חדש [ואף שלא הוזהרו ישראל על ערלה אלא בכניסתם לארץ ישראל, שנאמר (ויקרא יט, כג): "וכי תבואו אל הארץ..."], ולא נדרש מן הפסוקים דין פירות חו"ל]. ואילו רבי אלעזר בנו של רשב"י סובר שאינו אסור מן התורה, שכל מצוה שנצטוו עליה בכניסתם לארץ אינה נוהגת אלא בארץ. בהמשך הגמ' מובאת המשנה בערלה פ"ג מ"ט שכ': "החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה הלכה..." [כדברי ר"א בר"ש], ונחלקו אמוראים בביאורה, לדעת שמואל הכוונה היא להלכות מדינה, כלומר שזהו מנהג שנהגו בני חו"ל

1. עיקרי הדין נתבאר ברמב"ם הל' מאכ"א פ"י הט"ו. ובטור ושו"ע סי' רצד סע' ח-ט. וראה בספר עת השדה בתחילת פרק ראשון בהערה 6 שהבאנו את הדיעות השונות. ולקמן נבאר את הנפ"מ השונות אם זה נוהג מדאורייתא או מדרבנן. והגם שלא קיי"ל להלכה כדעת המקלים בזה"ז, אלא כפי שפסק השו"ע הלכה למעשה [ודלא כמו שכתב בשו"ת משפטי עוזיאל, שיש להכניס גם בדעת השו"ע שבזה"ז מדרבנן, וכבר דחה את דבריו שאין מחוורים כלל, מרן הגרע"י ביביע אומר ח"ו יו"ד סי' כד בד"ה בר מן דין], מכל מקום ודאי שדעתם הגדולה חזי לאיצטורפי כשיש ספיקות נוספים, וכמבואר ביביע אומר שם.

ג. ספק ערלה בארץ ישראל אסור, כדין ספיקא דאורייתא לחומרא, וכן הדין להלכה גם בזמן הזה [פרטי דין זה נתבאר בספר עין השדה בפרק יב]. מאידך, ספק ערלה בחוץ לארץ מותר גם בזמן הבית, והולכים בכל הספיקות כדין זה בחו"ל לקולא³ [וראה עוד על סוגי ספיקות מסוימים מה שכתבנו בספר שם בפרק יא].

ד. כל המיקל בארץ בדין מסוים לגבי ערלה, הלכה כמותו בחו"ל. ואף אם המיקל הוא דעת יחיד כנגד רבים. ולכן, במקום שיש מחלוקת האם מין מסוים מוגדר כאילן או ירק, ההלכה בחו"ל כדברי המיקל. ובמחלוקת שאינן

.....

שנראה לדייק בדעת השאלות והבה"ג שלוקה מן התורה על ערלת חו"ל, אף שסוברים שאיסורה מהלל"מ. ויש נ"מ בכ"ז גם בזה"ז לענין פסול עדות, שקי"ל שאינו נפסל אלא אם עבר עבירה שחייבין עליה מלקות מן התורה. עי"ש.

3. ראה בגמ' בקידושין הנז' לעיל, וכ"ה בירושלמי בסוף ערלה, אחר שהביאו דברי ריו"ח שערלה נוהגת הלמ"מ, מקשה הגמ' מהמשנה בסוף ערלה ששנינו שם, שספק ערלה בארץ אסור, ובחו"ל יורד ולוקח..., ותירצו "כך נאמרה הלכה, ודאה אסור, ספיקה מותר". ומבואר מדברי המשנה שגם בספק שהוא קרוב לודאי שהוא ערלה, מותר. וכ"כ בתפא"י שם ובצל"ח בברכות לו: ד"ה ובדרך. ובמשנה ראשונה על המשנה שם ביאר שאף להסוברים שספיקא דאורייתא אינו אסור אלא מדרבנן, מ"מ הוצרכו לחדש בהלכה שספיקה מותר לומר שאף כשיש חזקת איסור, בחו"ל מותר.

מעצמם, וריו"ח סובר שהיא הלכה למשה מסיני. ולהלכה פסק הרמב"ם בהל' מאכלות אסורות פ"ה ה"י והל' כא, וכן הרא"ש בתחילת הל' ערלה, והטור והשו"ע סי' רצד ס"ח, כדעת ר' יוחנן שאיסור ערלה הלכה למשה מסיני. אמנם, בשו"ת רדב"ז סי' תקפ ובסי' תתקסו כ' שבזה"ז החיוב בחו"ל הוא מהל' מדינה, אלא שבסי' תתקסו מבאר: "ולא תחשוב שאני חולק על הרמב"ם ז"ל שפסק כר' יוחנן דערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני, אלא לעשות ממנו סניף לצרף אותו לטעמים אשר כתבתי" [וראה בס' מלבושי יו"ט בקונטרס חובת קרקע סי' א שדן האם ההלכה למשה מסיני מגלה שדין התורה בערלה נאמר גם על ערלה בחו"ל, אלא שנאמרה ההלכה שספק בחו"ל מותר, או שהלל"מ היא סיבה המחייבת בפנ"ע. ומביא מספר נפ"מ בזה]. וכתב הרמב"ם שם בהל' כא, שהאוכל ערלת חו"ל לוקה מכת מרדות, אמנם בספר מלבושי יו"ט שם, שכתב

